

Сачко О. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного та кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ В УКРАЇНІ

SOME QUESTIONS OF CRIMINOLOGICAL RESEARCH PROFESSIONAL ACTIVITY OF JOURNALISTS IN UKRAINE

Наукова стаття присвячена деяким питанням кримінологічного дослідження професійної діяльності журналістів в Україні. Акцентовано на виробленні дієвих заходів безпеки та запобіганні вчинення кримінальних правопорушень щодо осіб, які професійно займаються журналістикою.

Ключові слова: кримінологічне дослідження, професійна діяльність, журналіст, заходи запобігання, кримінальне правопорушення.

Научная статья посвящена некоторым вопросам криминалогического исследования профессиональной деятельности журналистов в Украине. Акцентировано внимание на выработке действенных мер безопасности и предотвращения совершения уголовных преступлений в отношении лиц, профессионально занимающихся журналистикой.

Ключевые слова: криминалогическое исследование, профессиональная деятельность, журналист, меры предупреждения, уголовное преступление.

The scientific article is devoted to some issues of criminological research professional activity of journalists in Ukraine. The attention is focused on the development of effective security measures and prevent the commission of criminal offenses against persons professionally engaged in journalism.

Key words: criminological research, professional activities, journalist, preventive measures, criminal offenses.

Україна, як і кожна цивілізована демократична держава, своїм головним пріоритетом має визнавати людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку як найвищу соціальну цінність. На жаль, українське суспільство нині перебуває не тільки в стані гібридної війни, а й у певній криміналізації.

Є сенс підтримати вітчизняного кримінолога О.М. Костенка, який стверджує, що нинішні вітчизняна злочинність – це симптом тяжкої хвороби, що уразила українське суспільств. І вчений вважає, що злочинність існує в будь-якій країні, але особливість нашої злочинності полягає в тому, що вона здатна зводити нанівець будь-які спроби звільнитися від системної соціальної кризи [1, с. 10].

Не обійшла злочинність і таку сферу діяльності, як журналістика. А тому наше ствердження, що професійна діяльність журналістів як об'єкт кримінологічного дослідження завжди привертала увагу вітчизняних і зарубіжних кримінологів залишається актуальним. Пов'язано це з тим, що більшість журналістів кримінальну загрозу щодо їх професійної діяльності не сприймає серйозно.

Особливо це стосується ситуацій, коли журналісти перебувають у публічних, громадських місцях. Отже, під впливом певних стереотипів у цієї категорії людей формується ілюзія, що вони захищені і джерела кримінальної загрози обходить їх стороною.

Тому наша позиція не узгоджується з думкою В.М. Поповича, який стверджує, що за широтою свого предмета, методологічним рівнем узагальнення і спрямованістю на запобігання та протидію злочинності кримінологія охоплює аналогічно спря-

мовані, але значно вужчі за своїм предметом науки кримінально-правового циклу [2, с. 70].

Таке судження цілком узгоджується з домінантною у вітчизняній кримінології парадигмою, а тому саме кримінологічні знання, зіставлення родового та безпосереднього об'єктів злочинів, оцінка суспільної небезпечності кримінальних правопорушень проти журналістів дали потужний поштовх й у підсумку сприяли прийняттю Верховною Радою України Закону від 14 травня 2015 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» [3], яким Кримінальний кодекс України було доповнено новими статтями, про які йшлося вище.

Аналіз наукових публікацій свідчить, що питання кримінологічного дослідження професійної діяльності журналіста в Україні є актуальним, а тому вивчається в роботах таких кримінологів, як-от: Ю.М. Антоняна, М.І. Бажанова, Я.С. Безпалова, І.Г. Богатирьова, В.О. Глушкова, В.В. Голіну, Б.М. Головкина, В.К. Грищука, І.М. Даньшина, О.М. Джужі, І.С. Заєць, А.П. Закалюка, А.Ф. Зелінського, І.М. Копотуна, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, О.М. Литвинова, Н.С. Юзікову, С.С. Яценка. Отже, праці поіменних вчених можуть мати істотне значення для правильного вирішення проблеми.

Метою статті є формування узгодженого підходу до деяких питань кримінологічного дослідження професійної діяльності журналістів в Україні.

Проведені вітчизняними і зарубіжними вченими кримінологічні дослідження в цій сфері свідчать, що

професійна діяльність журналістів як об'єкт кримінологічного дослідження розглядається ними у двох аспектах:

1) як інструментарій запобіжного впливу на злочинність переважно в межах загальносоціальних заходів запобігання з використанням антикриміногенного потенціалу ЗМІ;

2) як об'єкт злочинних посягань.

Вивчаючи професійну діяльність журналістів, ми звернули увагу на її дуалістичну кримінологічну природу, вироблену ще радянською кримінологією. Зокрема, професор А.А. Герцензон заклав у теорію кримінологічної науки перспективне судження, котре буде актуальним стільки, скільки розвиватиметься соціум. Вчений стверджував: «Перед радянською кримінологією стоїть завдання дослідити ті безпосередні економічні та ідеологічні чинники, які в даних умовах можуть сприяти або перешкоджати існуванню злочинів» [4, с. 13].

За таких обставин ми можемо розглядати не лише ЗМІ загалом й професійну діяльність журналістів зокрема, а й кібернетику, яка або може слугувати людству як у справі розслідування злочинів, так й у формі кіберзлочинності.

Отримані результати таких кримінологічних досліджень мають створити потужну науково-практичну й методологічну основу для формування уніфікованої слідчої та судової практики розслідування і розгляду в судах кримінальних проваджень даної категорії, котра, незважаючи на численні факти таких злочинів, нині в Україні так і не склалася.

Щодо першого із зазначених вище аспектів, у спеціальній науковій літературі виділяють такі напрями використання ЗМІ у запобіганні злочинам:

1) кримінально-правовий. Зокрема, доведення до широкого загалу таких матеріалів у ЗМІ, опублікованих, звичайно, з допомогою кваліфікованих юристів, сприяє забезпеченню особистої безпеки, власності, інших благ громадян, допомагає їм обрати правильний варіант поведінки в суспільстві, особливо в конфліктній ситуації, надає допомогу у вихованні дітей тощо;

2) кримінологічний. Дослідження кримінологічних аспектів у друкованих ЗМІ свідчить, що матеріали, публікації в засобах масової інформації – важливе джерело інформації про злочинність, її зовнішні та внутрішні характеристики, причини, умови та інші детермінанти вчинення злочину, особу злочинця, а також заходи щодо запобігання правопорушенням.

Названі інституції, як зауважує В.В. Боровикова, могли б аналізувати, узагальнювати інформацію на кримінологічні теми, що становить інтерес для правоохоронних органів [5, с. 172–174].

Наступним вихідним положенням формування кримінологічного інструментарію дослідження професійної діяльності журналістів є розроблення кримінологічної характеристики злочинів, які вчиняються щодо журналістів у зв'язку з їх професійною діяльністю.

Під час розроблення кримінологічної характеристики варто звернути увагу на наукові праці як вітчиз-

няних, так і зарубіжних учених-кримінологів, аналіз яких свідчить, що до основних елементів кримінологічної характеристики злочинів належать, на їхню думку, стан, структура, динаміка окремих видів злочинів, тенденції певного виду злочинності, дані про особу злочинця (ознаки, типологія, класифікація), основні детермінанти злочинності, відомості щодо жертви злочинів.

У свою чергу, окремі вчені (І.Г. Богатирьов, О.М. Джужа, І.М. Копотун, В.Д. Малков) елементами кримінологічної характеристики вважають заходи запобігання чи профілактики певного виду злочинності.

Наведений плюралізм думок щодо елементного складу відповідної наукової категорії свідчить про комплексність поняття кримінологічної характеристики злочинів. Під час розроблення цього поняття кожен учений наводить власну аргументацію щодо тих чи інших складових частин, котрі він вбачає найважливішими. Це зумовлює велику кількість думок із приводу поняття «кримінологічна характеристика».

Водночас вивчення кримінологічної літератури дає підстави констатувати, що всі науковці так чи інакше у поняття «кримінологічна характеристика» вносять такі основні елементи: стан, структура, динаміка злочинності, суспільна небезпека злочинності, особа злочинця, особа потерпілого (жертви злочину), детермінанти (причини та умови) злочинності, заходи запобігання.

У цьому контексті варто підтримати позицію І.М. Копотуна, що учені пропонують широке і вузьке трактування поняття «кримінологічна характеристика», яке залежить від сукупності ознак та елементів, що належать до поняття кримінологічної характеристики [6, с. 175].

Зокрема, у широкому значенні вважають, що «кримінологічна характеристика» містить дані, які охоплюють кількісно-якісні показники окремих видів (груп) злочинів; характеризують особу злочинця, причини та умови вчинення злочинів, а також заходи запобіжного впливу [7, с. 305–307; 8, с. 16 18].

Щодо вузького значення цього поняття, вчені вважають, що така характеристика не має містити причини та умови вчинення злочинів, а також заходи запобіжного впливу. Зокрема, І.М. Даньшин вважає, що цей термін охоплює рівень, коефіцієнти, структуру та динаміку злочинів, описання особистостей тих, хто їх учиняє, мотиви й цілі їх злочинної поведінки [9, с. 36].

Ураховуючи такий плюралізм, одним із завдань сучасної кримінологічної науки є пошук оптимального набору елементів кримінологічної характеристики злочинів. Вважаємо, вирішення такого завдання неможливе без звернення до наявних у вітчизняній і зарубіжній кримінологічній літературі дефініцій власне «кримінологічної характеристики».

Так, за результатами аналізу літературних джерел, кримінологічна характеристика може бути визначена як сукупність достатніх даних про злочинність загалом, окремих видів (груп) злочинів, що використовується для розроблення та реалі-

зації заходів профілактичного характеру. Саме це поняття визначає поширеність злочинів, детермінант, способів учинення, їх мотивацію, а також особливості суб'єктів злочинів.

Крім того, визначення такої групи елементів створить сприятливі умови для вирішення завдань запобігання злочинам, які вчиняються щодо журналістів у зв'язку з їх професійною діяльністю. Тобто одна з центральних складових частин предмета кримінології – запобігання злочинам – перебуває за межами іншої, тобто кримінологічної характеристики.

Отже, під час розроблення кримінологічної характеристики злочинів, які вчиняються щодо журналістів у зв'язку з їх професійною діяльністю, ми спиралися на такі елементи: кількісно-якісні показники цих злочинів (рівень, динаміка, структура), характеристики осіб, які їх учиняють, потерпілих та комплекс детермінант цих злочинів. Щодо визначення такої позиції можна погодитися з О.Г. Кальманом, який вважає, що кримінологічна характеристика будь-яких груп (видів) злочинів не може бути однаковою і залежить від їх особливостей, а тому сукупність показників її елементів може бути різною [10, с. 48–49].

Незважаючи на всі досягнення вітчизняної кримінології, відсутня кримінологічна характеристика злочинів, які вчиняються щодо журналістів у зв'язку з їх професійною діяльністю, що, безсумнівно, є фактором, котрий ускладнює процес розроблення ефективних кримінологічних заходів запобігання зазначеним злочинам.

Основними інформативними блоками подібної кримінологічної бази, за дослідженням К.М. Буряк, мають бути такі:

1. Стан і динаміка вчинення злочинів визначеної групи (наприклад, щодо журналістів у зв'язку з їх професійною діяльністю).
2. Детермінанти вчинення злочинів певного виду.
3. Кримінологічна характеристика особи злочинця.
4. Кримінологічна характеристика жертви злочину (за можливістю з наданням відомостей щодо видової віктимності – особистісної та рольової).
5. Комплекс типових загальносоціальних, спеціально-кримінологічних, індивідуально-профілактичних (а в разі потреби ще й віктимологічних) заходів запобігання злочинам визначеної групи.
6. Рекомендації щодо складання відповідних планів запобігання злочинам визначеної групи [11, с. 117–120].

Наведений К.М. Буряк алгоритм є одним із перспективних, на нашу думку, напрямів формування та реалізації кримінологічної політики в Україні – інформаційно-аналітичного забезпечення спеціально-кримінологічної діяльності. Крім того, подібне забезпечення покликано озброїти правоохоронні й інші запобіжні інституції інформацією за напрямками, важливими для реалізації загальносоціальних, спеціально-кримінологічних, індивіду-

ально-профілактичних та віктимологічних заходів запобігання тим чи іншим злочинам.

Вбачаємо, що після розроблення кримінологічної бази із залученням галузевих спеціалістів-практиків, відповідний інформаційний масив доцільно або ж розіслати зацікавленим суб'єктам запобіжної діяльності за належністю, або розмістити на офіційному сайті Кримінологічної асоціації України.

Щоправда, є і інша позиція, що подібне кримінологічне інформування більш доцільно здійснити за обома напрямками, оскільки за таких умов «виграватимуть» не лише правоохоронна практика, а й кримінологічна наука, яка забезпечить відкритим доступом до потужної емпіричної бази широке коло дослідників-кримінологів. На такий підхід звертають увагу як вітчизняні, так і зарубіжні вчені кримінологи.

Водночас усі вони єдині в думці про те, що однією з ключових проблем кримінології, що має важливе теоретичне і практичне значення, було й залишається вивчення причин злочинності як загалом, так й окремих її видів. Без такого вчення було б безглуздом дослідження не тільки даного явища, а й особи злочинця, проблем запобігання злочинності.

Особливо актуальним воно є нині, коли спостерігається крайнє загострення соціально-економічної, політичної обстановки в країні, має місце повсюдна криза моральності і злочинність досягає своєї «критичної маси». Адже злочинність – це наслідок відповідних причин і умов. І боротися треба не стільки з цим наслідком – злочинністю, а й з причинами, що породжують це явище, та умовами, що сприяють його виявленню [12, с. 59–60].

Заходи запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів варто розглядати як різновид соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст і мета якої полягає у перешкоджанні правоохоронними органами діям, причинам і умовам вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів в Україні, серед яких ми виділяємо заходи загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання.

Саме застосування цих заходів правоохоронними органами можна запобігти або протидіяти злочинам проти професійної діяльності журналістів, але вони залежать від ступеня розвитку суспільства його економіки, стану забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян, підтримки культури та моралі, зміцнення законності, соціального захисту населення тощо.

Розглянуті нами деякі питання кримінологічної науки прийнятні як для дослідження детермінант злочинності загалом, так і причин й умов вчинення конкретних груп (видів) злочинів, до однієї з яких і належать злочини проти професійної діяльності журналістів, що зумовили визнати дану проблему актуальною для української журналістики. Водночас характер вчинених проти журналістів кримінальних правопорушень є справедливим щодо його розслідування і покарання винних.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Костенко О.М. Не карою єдиною! Концепція «Антикримінальних лещат» / О.М. Костенко // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвуз. наук. практ. конф. (Київ, 24 берез. 2017 р.): у 2 ч. / [редкол. : В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ., 2017. – Ч. 1. – С. 10.
2. Попович В.М. Методологічне значення кримінології для розвитку запобіжного потенціалу кримінально-правового циклу наук / В.М. Попович // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – Число 2. – С. 70–78.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів : Закон України від 14.05.2015 р. № 421-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 29. – Ст. 264.
4. Герцензон А.А. Актуальные проблемы теории советской криминологии / А.А. Герцензон // Вопросы борьбы с преступностью. – Вып. 6. – М., 1967. – С. 13.
5. Боровикова В.В. Проблемы освещения преступности в средствах массовой информации и профилактическая деятельность органов внутренних дел : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / В.В. Боровикова. – М., 2002. – 222 с.
6. Копотун І.М. Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях : [моногр.] / І.М. Копотун – К. : ПП «Золоті ворота», 2013. – 472 с.
7. Варчук Т.В. Криминологія : [учеб. пособие] / Т.В. Варчук. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 298 с.
8. Криминологія : [учебник] / под ред. В.Н. Кудрявцева и В.Е. Эминова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2002. – 326 с.
9. Криминологія. Особлива частина / за ред. І.М. Даньшина. – Х. : Право, 1999. – 232 с.
10. Кальман О.Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми : [моногр.] / О.Г. Кальман – Х. : Гімназія, 2003. – 352 с.
11. Буряк К.М. Диференціація причин та умов вчинення злочинів проти журналістів / К.М. Буряк // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – № 6. – С. 117–120.
12. Богатирьов І.Г. Криминологія: [Навч. посіб.] / І.Г. Богатирьов. – К. : ВД Дакор, 2016. – 140 с.